

Organisation
der Vereinten Nationen
für Bildung, Wissenschaft
und Kultur

• Harz - Braunschweiger
• Land - Ostfalen
• UNESCO
• Global Geopark

Landmærke **9**

Roßtrappe

 GEO PARK[®]
Harz . Braunschweiger Land . Ostfalen

Harz

Organisation
der Vereinten Nationen
für Bildung, Wissenschaft
und Kultur

Harz - Braunschweiger
Land - Ostfalen
UNESCO
Global Geopark

Den 17. november 2015 besluttede UNESCO på deres 38. generalforsamling at indføre en ny titel. Hermed kan geoparker kalde sig for **UNESCO Global Geoparks**.

25 europæiske og kinesiske geoparker havde allerede i 2004 grundlagt netværket Global Geoparks Network (GGN). I efteråret samme år blev geoparken Harzen · Braunschweiger Land · Ostfalen optaget i netværket. Regionale netværker, herunder European Geoparks Network (EGN), koordinerer til dato det internationale samarbejde.

Kortene viser landmærkeområdernes placering i geoparken Harzen · Braunschweiger Land · Ostfalen, og hvor i Europa UNESCO's globale geoparker ligger.

UNESCO-geoparker er unikke, klart afgrænsede områder, hvor geotoper og landskaber af international betydning ligger tæt op ad hinanden. UNESCO-geoparker har til opgave at beskytte den geologiske arv, støtte miljøundervisning og fremme en bæredygtig regional udvikling.

Handlinger, som kan forårsage betydelig skade på geotoper, er forbudt.

1

Sagnomspunden

Roßtrappe ved Thale

Mange veje fører til bjerghotellet "Roßtrappe": Du kan enten tage stoleliften fra Bodedalen, hvor der er nok parkeringspladser, gå til fods ad Präsidentenweg og Eselsteig eller tage bilen direkte til hotellet (begrænsede parkeringspladser). Präsidentenweg begynder i Bodedalen i nærheden af svævebanens dalstation. Når vi har krydset stoleliften på Präsidentenweg, er der kun nogle få sving tilbage på zigzagstien til de 32 trappetrin, der fører op til Bülowhöhes granitklippe. På klare dage er der en vidunderlig udsigt til Harzens forland fra Bülowhöhe eller udsigtspunktet ved bjerghotellet "Roßtrappe". Det egentlige mål, som kan nås fra bjerghotellet via en velafmærket vandresti, er Roßtrappeklippen. Klippen består hovedsageligt af granit. Flere steder går kvartsårer af forskellig tykkelse gennem klippen.

Roßtrappe

Stolelift til Roßtrappe

Den hesteskoformede fordybning i klippen har generationer af rejsende forklaret med følgende sagn fra kæmpernes rige: Kongedatteren Brunhilde blev begæret og forfulgt af en bøhmerprins med navnet Bodo. Hun kunne redde sig ved at springe med sin hest over Bodedalen fra Hexentanzplatz (Heksedansepladsen). Siden har hesteskomærket mindet herom. Bodos hest lykkedes det derimod ikke at springe over dalen. Hest samt rytter styrtede i dybet, hvor Bodo – forvandlet til en sort hund – stadig bevogter den krone, som Brunhilde mistede under springet. Floden skal være opkaldt efter ham. I virkeligheden er hesteskoen nok et symbol på et forhistorisk offersted med relation til den nærliggende borg Winzenburg.

2

Kultplads, teater og refugie

Hexentanzplatz ved Thale

Vi når Hexentanzplatz (Heksedansepladsen) med svævebanen, med bilen eller til fods. Turen med svævebanen bliver ekstra spændende, hvis du vælger en kabine med glasbund. "*Feldspat, kvarts og glimmer – det glemmer jeg aldrig!*" Lærer man dette ordsprog udenad, ved man, hvilke tre mineraler der er fremherskende her. At Bode har slynget sig gennem den hårde klippe er usædvanligt, da mæandere normalvis ikke forekommer i bjerge. Bode må altså have været en lavlandsflod, der har snoet sig vej gennem sedimentlagene, der oprindeligt dækkede granitten.

Hexentanzplatz og Roßtrappe var vigtige kultsteder i den førkristelige tid. Det vidner fund fra den tidlige stenalder om. Omkring 750 f. Kr. blev der anlagt et voldanlæg. Rester fra denne såkaldte "Sachsenwall" kan stadig ses i dag på vejen mellem parkeringspladsen og bjergteatret.

Udsigt fra La Viershöhe

Vildkat

Den berlinske arkitekt BERNHARD SEHRING (1855 – 1941), der var inspireret af historierne om hekседansepladsen, byggede her Valborgshallen. Blokhuset i gammel germansk stil blev bygget færdig i 1901. Indenfor hænger der fem billeder af maleren HERMANN HENDRICH (1854 – 1931), som illustrerer Valborgsaftenscenen fra "Faust" af JOHANN WOLFGANG VON GOETHE (1749 – 1832). Der kan også ses en offersten med germanske skrifttegn, som blev fundet under byggeriet af Valborgshallen. Fra Harzens bjergteater kan vi se ud over Harzens forland med Teufelsmauer.

Et vigtigt refugie for dyrearter, der hører hjemme i Harzen eller tidligere har hørt hjemme i Harzen, herunder brunbjørn, los, vildkat og ulv, er dyreparken på Hexentanzplatz.

Harz Tierpark

Dyreparkens åbningstider dagligt

November-januar kl. 10-16

Februar-april kl. 10-17

Maj, september, oktober kl. 9-18

Juni-august kl. 9-18

3

Industrihistorie

Smelterimuseet i Thale

Smelterimuseet, der blev grundlagt i 1986 ligger mellem banegården og svævebanens dalstation. Det viser virksomhedens historiske og sociale udvikling og dens medarbejdere. Ibrugtagningen af en metalsmedje 300 år forinden anses generelt for at være grundlæggelsesåret for den senere, store virksomhed. VEB Eisenhüttenwerke Thale var indtil slutningen af DDR den største arbejdsgiver i regionen. I 1831 blev Tysklands første smedejernsvognaksel fremstillet her. I 1835 blev Europas første fabrik for emaljeret køkkentøj etableret. I starten af det 20. århundrede kom 10 procent af alt emaljeret køkkentøj i verden herfra og blev solgt under varenavnet Löwen-Email. En særlig attraktion er tandem-valsedampmaskinen (ty. Tandem-Walzenzugdampfmaschine), der blev bygget i 1911. Den drev indtil 1990 blokvalselinjen via en kamvalse med tre valsestole og kan besigtiges på forespørgsel (april – oktober).

Smelterimuseet

Tunnel ved Wilhelmsblick

4

Slugt og hornfels

Bodedalen og Wilhelmsblick ved Treseburg

Tysklands vigtigste klippedal nord for Alperne er Bodedalen mellem Thale og Treseburg. De næsten 90 grader stejle klippevægge i Harzens eneste slugt og den synlige overgang mellem granit og hornfels (lerskifer omdannet ved kontaktmetamorfose som følge af magma) er eksempler på den imponerende geologi. Fra Treseburg kan det anbefales at vandre gennem Bodedalen i retning af Thale eller gå op til udsigtspunktet Wilhelmsblick (stempelsted nr. 66 til Harzens vandrenål). Sidstnævnte når vi fra vejen mod Wienrode via en tunnel, der er hugget ind i klippen.

Langs med vejen kan vi se meget store stenblokke indlejret i en skifret matrix. Disse marine skredmasser (olistostromer) opstod i begyndelsen af bjergkædedannelsen.

www.huettenmuseum-thale.de
Åbningstider ti - sø kl. 10 - 17

5

Sydlig grænse

Mindesten fra istiden "Friedrichsbrunn"

To istider nåede Harzens nordlige udkant: Elster- og Saale-istiden. For ca. 380.000 år siden, under Elster-istiden, nåede gletsjerfronten Harzen for første gang. I øst dækkedes Harzen med is op til Friedrichsbrunn. Mindesten fra istiden på hovedvejen i Friedrichsbrunn og langs med Lühnertorpladsen i Blankenburg markerer indlandsisens sydlige grænse. Mindestenene viser ikke kun indlandsisens grænse. De markerer også en grænse fra Tysklands nyere historie: Grænsen for den Tyske Demokratiske Republik (DDR), som eksisterede indtil 1990. Friedrichsbrunn opstod mellem 1773 og 1775, da FRIEDRICH DEM GROSSEN († 1786) befalede, at 50 familier bosatte sig her (kolonister).

Mindesten fra istiden

Askaniernes våbenskjold (Huset Anhalt)

6

Landegrænser

"Preußischer Saalstein" ved Bad Suderode

"Preußischer Saalstein", der ligger over dalen "Kalter Tal" i nærheden af Bad Suderode, markerer en anden grænse: Grænsen mellem Preussen og Anhalt. "Preußischer Saalstein" ligger på den vestlige side af dalen. Ligesom "Anhaltischer Saalstein", der ligger på den modsatte side i området af landmærke 15, er den en imponerende klippe med dynger af stenblokke i toglimmergranit (Ramberg-pluton).

Ikke langt fra Friedrichsbrunn, på vejen mod Güntersberge, markerer en informationstavle opsat af Regionalverband Harz et tidligere trelandehjørne. Her mødtes grænserne mellem Kongeriget Preussen, Hertugdømmet Anhalt og Hertugdømmet Braunschweig. I området indtil Thale kan vi se en lang række grænsesten fra perioden mellem det 17. og 19. århundrede, herunder sten med indmejslede våbenskjold.

7

Hævningszone

Blankenburger Teufelsmauer (Djævlemuren)

Mellem "Großvater"-klippen ved Blankenburg og klippen "Hamburger Wappen" ligger et af regionens mest eventyrlige vandreområder. En krævende rute med mange små klatrestrækninger går op til eller langs med Teufelsmauers klipper, som gemmer sig her i skoven.

Silhuetten af klippeformationen ved Timmenrode minder om tårnene i Hamborgs våbenskjold. Klipperne hører til Heidelberg-formationen, som her ved udkanten af Harzen indeholder store rullesten fra ældre klipper. De er bevis på Harzens tidlige hævning og erosionen af Buntsandstein og Muschelkalk. Et populært udgangspunkt eller en populær destination for vandreture i området er hotellet "Helsunger Krug" med sin meget flotte ølhavn.

Klippeformationen "Hamburger Wappen"

Teufelsmauer ved Weddersleben

8

Et af de ældste naturreservater

Teufelsmauer ved Weddersleben

For at opleve Teufelsmauers fulde pragt, som har mange prædikater (f.eks. nationalt geotop), kører vi til parkeringspladsen ved Bode i nærheden af Weddersleben. Herfra er der flere rundvandreveje.

For ca. 80 mio. år siden blev Harzens grundfjeld hævet og skubbet mod nord. Som resultat heraf blev Heidelberg-sandstenenes tykke lag rejst op. De klippestykker, der oprindeligt lå spredt rundt omkring Teufelsmauer blev udnyttet til forskellige formål i det 19. århundrede. Derefter begyndte man også at bryde sten direkte på klippemuren. Da *"det ikke kan tolereres, at Teufelsmauer, som pryder hele området, ... bliver ødelagt"*, nedlagde den kongelige preussiske landråd i Quedlinburg allerede i 1833 et forbud mod nedbrydning af sten og sand her.

Forordningen fra 1833 om beskyttelse af Teufelsmauer (se billede på anden side) findes i "Acta No. 9" udstedt af den lokale myndighed i Weddersleben. Forordningen vedrører stenbrydning på Teufelsmauer (Vol. 1 1833–1867 der Landwirtschaftlichen oder öconomischen Polizei) og opbevares i dag i arkivet i Harzen landkreds.

Landmærker er iøjnefaldende lokaliteter, som man kan se fra lang afstand, eller særligt kendte steder. De hjælper med at finde vej i geoparken, som er en af de største i verden. Der fås en folder til hvert af geoparkens landmærkeområder.

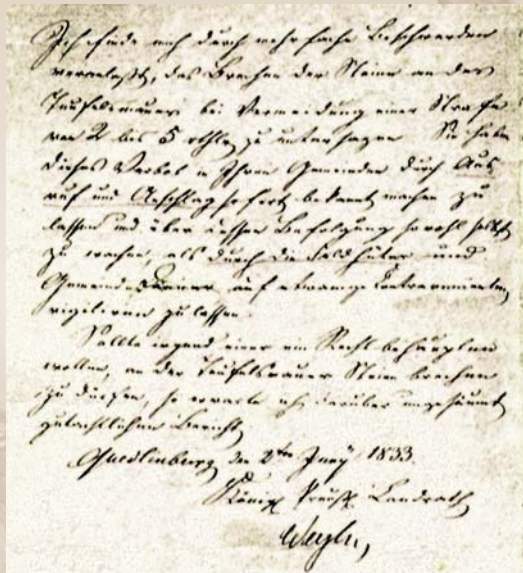
Geopunkter er særligt vigtige lokaliteter, hvor den geologiske historie og kulturlandskabets udvikling tydeligt kan ses og studeres. Geopunkterne er nummereret fortløbende i landmærkets område og kan forbindes til individuelle georuter. Geopunkt nr. ① er altid det sted, som landmærket har sit navn efter.

Kortudsnittet hjælper dig med at planlægge din personlige **georute** i området omkring landmærke 9. I Quedlinburg og Blankenburg kan du opleve to tidligere hovedstæder. Stiftet Quedlinburg, der blev regeret af en abbedisse faldt først til Preussen i 1803. Grevskabet Blankenburg var også et selvstændigt rigsfyrstedømme fra 1707 til 1737 og blev regeret af en søn til den berømte hertug ANTON ULRICH VON BRAUNSCHWEIG-WOLFENBÜTTEL (1633 – 1714).

Bestil flere foldere:
www.harzregion.de

Signaturforklaring
Område omkring landmærke 9

Königstein (Teufelsmauer)

På den geologiske vandresti

9 Geologisk vandresti Blankenburg

Ved det tidligere cistercienserkloster Michaelstein starter en rundvandrevej. Denne forbinder forskellige geologiske blotninger med hinanden, som til dels er opstået som følge af klosterets økonomiske aktiviteter. Der har f.eks. været et teglværk ved det øvre løb af Klosterbachgraben, som bl.a. lavede munk og nonne-tagsten (historiske tagsten i form af halverede lerrør) af ler fra Buntsandstein. Mudderminen "Teufelsbad" (Djævlebadet), der ligger ca. 800 m væk, blev dog først etableret i 1930'erne. Der blev her udvundet sortgrønne, siltede, finkornede sandsten (grønt sand fra Tertiær), der blev brugt som terapeutisk middel. 500 m længere inde i Teufelsbachdalen kan vi se næsten lodrette lag fra Muschelkalk, som er diskordant (afvigende) overlejret af sandet mergel og sandsten fra Sen Kridt (Campanien).

10

Blankenburg-truget

Moselandet "Helsunger Bruch" ved Timmenrode

Vand, der strømmede ned fra Harzens bjerge, dannede et trug i Pleistocæn (1,8 – 2,6 mio. år siden), hvor der senere opstod bassiner på grund af opløsning af salte i undergrunden. Der trængte grundvand ind i et af bassinerne. Snart voksede der kransalger på søaflejringerne (dynd), hvor kalk opløst i vand kunne udskille sig. Der opstod en kalkmose, som senere groede til med siv. Den tørv, der i dag i mindre grad bliver udvundet som terapeutisk middel i "Helsunger Bruch", er dannet af dette siv. Udvingningen af tørv begyndte i 1752 under den preussiske konge FRIEDRICH II. († 1786). Den storstilede udvinding af tørv mistede først sin økonomiske betydning, da brunkulsminerne ved Nachterstedt og Königsau blev etableret. Rester af den intakte mose er fredet (naturreservat "Hammelwiese").

Udsigt fra Teufelsmauer til Helsunger Kro

Slot ruiner Regenstein

11

Greveborg i sandstensklipper

Regenstein ved Blankenburg

Regenstein er et sandstensmassiv (Heidelberg-lag, Øvre Kridt) med en 75 m stejl skråning på nordsiden. På grund af sin udsatte position blev Regenstein tidligt brugt til borganlæg. En af sønnerne til POPPO I. († 1164), stamfader til greverne af Regenstein-Blankenburg, bosatte sig på Regenstein. Regenstein var bispelen under Halberstadt i modsætning til Blankenburg, der var welfisk. Da grevelægten uddøde i 1599, var borgen på Regenstein for længst blevet opgivet til fordel for Blankenburg Slot. Krav, der stammede fra de forskellige lensrettigheder i grevskabet Blankenburg-Regenstein, var efterfølgende årsag til voldsomme konflikter mellem Kurbrandenburg og Braunschweig-Wolfenbüttel. Indtil det 18. århundrede var Regenstein en preussisk fæstning.

Åbningstider Slot ruiner Regenstein

April - oktober kl. 10 - 18

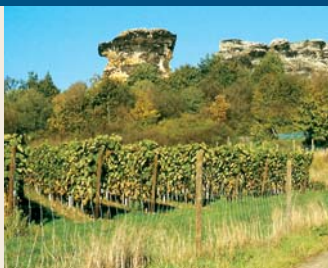
November - marts on - sø kl. 10 - 16

12 Quedlinburg-sadlen Slotsbjerg i Quedlinburg

Slotsbjerget, en sandstensblotning (Nedre Kridt), ligger på den sydlige flanke af den hercynisk orienterede Quedlinburg-saddel. Bjerget opdeler det subhercyniske kridtbassin i Halberstadt-truget mod nord og Blankenburg-truget mod syd. Slotsbjergets beliggenhed – udsat, i nærheden af Bode-floden og omgivet af frugtbar jord – var nok en af grundene til, at HEINRICH I. († 936) byggede en kongsgård her efter, at han var blevet kronet til tysk konge. Det verdslige jomfrukloster, som hans hustru MATHILDE († 968) og søn OTTO I. († 973) grundlagde, fik stor magt. I den romanske klosterkirke er kirkens skat udstillet, en samling af kostbare relikvier og evangeliebøger. Slottet huser et museum med udstillinger om byens og omegnens geologiske og historiske udvikling.

Slotsbjerg i Quedlinburg

Vingård på Königstein

13 Kamel og vingård Königstein ved Westerhausen

Der er rent faktisk en vingård på Königstein, en imponerende klippeformation, hvis silhuet ligner en liggende kamel. Ligesom slotsbjerget i Quedlinburg markerer Königsteins (190 m over havets overflade) hærde sandsten Quedlinburg-sadlens sydlige flanke. Sandstenene er her også imprægneret med kisel-syre og som følge heraf blevet til kvarts, hvilket gør stenene meget hårde. Klippevejenes bølgede overflade er dannet af tynde forkislete årer og zoner med uens komprimering. Königstein var et vigtigt retssted og en solhelligdom. Folderen "Vom Königstein zur Königspfalz" (Fra Königstein til kongsgården), udgivet af Regionalverband Harz, beskriver vandreruten "Wege Deutscher Kaiser und Könige" (tysk kejser- og kongerute), der fører tværs gennem Harzen.

Den tyske kejser- og kongerute er beskrevet i syv foldere. Folderen kan bestilles på:
www.harzregion.de/de/faltblaetter.html

14

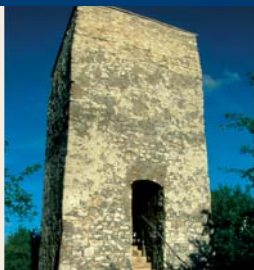
Fossilrigdom

Salzberg i Quedlinburg

Salzberg befinder sig i udkanten af Quedlinburg i retning af Warnstedt og hører til Quedlinburg-sadlens sydlige flanke. I vejkanten er der her også en vigtig videnskabelig blotning. Salzbergs mergel stammer fra Sen Kridt (Santonien). På den tid for mere end 83 mio. år siden havde Harzen-blokken allerede hævet sig op af havet, og området omkring Quedlinburg var et kystareal. Halberstadt- og Blankenburg-trugene opdelt golfen, og Quedlinburg-sadlen viste sig som fladvand. Blotningen er i dag findested og typelokalitet for forskellige fossiler, især muslinger og snegle fra kridttiden og er derfor beskyttet som naturmindesmærke. I Salzbergs mergel kan man også finde grankogler og grene fra nåletræer, som er blevet skyllet ud i havet. Det indikerer, at der har været fastlandsvegetation.

Fossile muslinger fra Salzberg

Sewecken-tårnet

15

Marieglas

Sewecken-bjergene ved Quedlinburg

Når vi kører fra Quedlinburg mod Gersdorfer Burg, kommer vi til Quedlinburg-sadlens østlige udløber: Sewecken-bjergene. På det højeste af bjergene, midt i naturreservatet, står Sewecken-tårnet. Det hører til Quedlinburgs "Landgraben- und Wartensystem", et system bestående af voldgrave og vagttårne, som til dels stadig kan ses. Fra tårnet er der en fantastisk udsigt over Blankenburg-truget og til hævningszonen med "Gegensteine" (Landmærke 15) samt Harzens bjerge. I de tidligere stenbrud blev der udvundet gips fra Anhydrit-sekvensen. Marieglas – en særlig form for gips – forekommer også her. Marieglas er en gennemsigtig gips, der ligner vinduesglas. I middelalderen er marieglas blevet anvendt til relikvieholdere og Mariabilleder – heraf navnet.

Quedlinburg Information

☎ 0049 3946 - 905624

www.quedlinburg.de

➤ Geologi

Landskabshistorien i Harzen og dets forland er præget af nogle væsentlige hævningsprocesser. Disse fænomener kommer til udtryk i områdets klipper og tektoniske strukturer. Den første reliefdannelse fandt nok sted i forbindelse med opstigningen af Ramberg-pluton. Det beviser indtrængningen af smeltet granit i klipper ved randen af en subduktionszone, der er dannet tidligere og allerede hævede sig. Dette skete for ca. 300 mio. år siden i slutningen af Jordens oldtid. Anden opstigningsproces fandt sted i området af den såkaldte hævningszone, hvor hævnningen af Harzens horst under Sen Kridt for ca. 75 mio. år siden kan ses. Under denne periode bevægede Harzens klipper sig langs med to hovedforkastninger i bjergkædens nordlige og sydlige ende, Harzens nordlige forkastning og Harzens sydlige forkastning. Et imponerende eksempel på disse tektoniske bevægelser er Teufelsmauers stejle sandstensbænke. En anden episode i hævnningen af Harzen kan ses på Quedlinburg-sadlen. Denne struktur opstod som resultat af en opstigende aflang salt diapir. Denne proces startede for 190 mio. siden og varer indtil i dag.

Mellem hævningszonen og Quedlinburg-sadlen ligger Blankenburg-truget, som for det første er præget af fladtliggende lag fra Kridt og Tertitær. For det andet er der her også rester fra de pleistocæne istider. Løsslagen stammer også fra istiden. I Harzens forland er disse lag dækket af frugtbar sortjord.

Bjergarterne reagerede forskelligt på forvitring og erosion. Rambergs granit udviklede karakteristiske figurer som følge af sfærisk forvitring. Alt efter modstandsdygtighed blev lerskifer, gråvakke og kalk udvasket, opløst eller nedbrudt i forskellige klimaperioder, hvilket har dannet Unterharzens bakkede bjerglandskab.

Hævningszonen er en smal zone med stejle lag langs med Harzens nordlige forkastning, der på en spektakulær og kompleks måde dokumenterer bjergkædedannelsen i Harzen.

Udvalgte informationscentre Spise- og overnatningssteder

Udflugtsrestaurant & Hotel
„Helsingers Krug“, Blankenburg
www.helsingers-krug.de
☎ 0049 3944 - 353061

Kro og hotel
„Königsruhe“, Thale
www.koenigsruhe.de
☎ 0049 3947 - 2726

Hotel & Restaurant
„Schlossmühle“, Quedlinburg
www.schlossmuehle.de
☎ 0049 3946 - 7870

„Zum Klosterfischer“
Blankenburg/Michaelstein
www.klosterfischer.de
☎ 0049 3944 - 351114

Berghotel Roßtrappe
Thale
www.rosstrappe-berghotel.de
☎ 0049 3947 - 3011

Hotel Theophano
Quedlinburg
www.hotel-theophano.de
☎ 0049 3946 - 96300

REGIONALVERBAND HARZ E.V.

Regionalverband Harz er en almennyttig forening. De ordinære medlemmer er landkredsene Goslar, Göttingen, Harz, Mansfeld-Südharz og Nordhausen samt verdensarvsbyen Quedlinburg. Foreningens formål er at fremme kunst og kultur, fredning og bevaring af fortidsminder, naturbeskyttelse og landskabspleje, den internationale ånd, tolerancen inden for alle kulturområder og den mellemfolkelige forståelse samt pleje af hjemstavnskulturen. Målene realiseres bl.a. gennem ejerne af Harzens naturparker. Regionalforeningen, der har 130 støttemedlemmer, er desuden ansvarlig for UNESCO-geoparkens sydlige del på 6.202 km².

- Udgiver: Regionalverband Harz e. V., Hohe Straße 6, 06484 Quedlinburg
☎ 0049 3946 - 96410, E-Mail: rvh@harzregion.de
1. oplag (online)
© Regionalverband Harz e. V.
Quedlinburg 2020. Alle rettigheder forbeholdes.
www.harzregion.de
- Internet: **www.harzregion.de**
- Forfattere: Dr. Klaus George, Christiane Linke, Dr. Torsten Steiger
- Fotografi: Dr. Klaus George, VDN/Maik Elbers
- Oversættelse: Lone Møller Hensel
- Design: Design Office Agentur für Kommunikation GmbH, Bad Harzburg

Med venlig
støtte:

